

Величні ідеї педагогічної істини Яна - Амоса Коменського

в сучасній школі

Зневага до виховання — загибель людей, сімей, держав і всього світу.

Я. Коменський

Сьогодні проблема навчання і виховання учнів, формування їх духовності є, як ніколи раніше, актуальною і належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. В наш час дуже часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є, в першу чергу, виховання духовної особистості.

Проблеми духовного розвитку особистості вічні. Скільки існує людина, стільки вона намагається вдосконалити свій внутрішній світ. Особливу роль у цьому відіграють релігії і, зокрема, християнство як релігія особистості.

Фундатором наукової духовної педагогіки формування особистості був видатний чеський мислитель кінця XVI – початку XVII століття Ян-Амос Коменський - глибоко релігійна людина, переконаний християнин, який щиро вірив у існування загробного життя, у вічність людської душі. На думку Я.А.Коменського стратегічна мета виховання реалізується внаслідок розумового виховання – пізнання себе і навколишнього світу, морального – керування собою і речами, релігійного виховання – прагнення до Бога. Педагогічним поглядам й педагогічній діяльності Коменського були притаманні демократизм, гуманізм, життєрадісність, релігійність — визнання Бога як першопричини існування світу.

Що ж таке духовність у моєму розумінні? У загальному плані – це стан внутрішнього психологічного життя людини, одна з найважливіших характеристик особистості, основу яких становлять домінуючі цінності і світосприймання людини. Духовність відбиває сформованість моральної свідомості з переважанням твердих оціночних суджень, ідеалів, національних і загальнолюдських цінностей, їхньої єдності. Тому я завжди дуже уважно ставлюсь до індивідуальних духовних святинь кожного учня, ніколи не втручаюсь в його духовний світ, прагну створити умови для духовно-морального самоствердження учня.

Я.А. Коменський надавав великого значення духовному світові особистості, що формується і розглядає формування духовного світу людини в тісному зв'язку як із його розумовим і фізичним, так і моральним та естетичним розвитком.

Видатний педагог писав: «Немає нічого важче, як перевиховати людину, погано виховану». Сьогодні руйнування звичних стереотипів мислення і життя, переоцінка духовних цінностей є дуже болісним процесом. Тому школі потрібно щодня турбуватися про духовний світ дитини, бачити молодь як майбутнє нашої нації, рушійну силу, яка спроможна вирішити проблему держави, молодь із вищими моральними, етичними й естетичними канонами та ідеалами. Адже від її ставлення до надбань культури залежить нині духовне оновлення нашого суспільства, зміст її ціннісних орієнтацій і майбутнє.

Педагогічна спадщина Коменського охоплює всі найважливіші питання педагогічної науки. Але передусім вирізняються ідеї, які визначають необхідність навчання і виховання у школі. У процесі виховання людина вчиться пізнавати себе і навколишнє життя (розумове виховання), володіти собою (моральне виховання), вірити в Бога (релігійне виховання). Майбутнє держави і народу залежить від того, як організовано освіту, навчання і виховання підростаючого покоління.

Вважаючи людину частиною природи, Коменський зазначає, що її виховання має враховувати закони природи, тобто бути природовідповідним. Цей принцип став методологічною засадою трактування ним процесу навчання і виховання та побудови шкільної системи. Він перший у світі піднявся до усвідомлення особливих законів у вихованні й навчанні. Згодом до цього принципу з різних позицій зверталися інші педагоги, він і сьогодні знаходить своє застосування у сучасній прогресивній педагогіці. Я.-А. Коменського вважають батьком дидактики. Він уперше створив ґрунтовне вчення про сутність, основні принципи і методи навчання, класно-урочну систему. У «Великій дидактиці» учений визначив сутність і завдання освіти, яка покликана служити людині для вдосконалення її розуму, мови і рук, щоб вона могла все потрібне розумно споглядати, висловлювати словами і здійснювати в дії. У своїх творах він обґрунтував основні принципи навчання: наочності, свідомості, міцності, послідовності та систематичності, посильності, емоційності. На його думку, їх дотримання зробить навчання легким, ґрунтовним і коротким.

Учений увів поняття навчального року з поділом його на чверті та канікули, запровадив перевідні іспити в кінці року, різні види контролю й перевірки успішності учнів, розмірковував про організацію навчального дня в школі. Велика його заслуга в тому, що він запровадив класно-урочну систему навчання; вимагав починати навчання в школах щороку в один день і час; старанно розподіляти навчальний матеріал за роками навчання, одночасно вчити певну кількість учнів (клас) і переводити їх з одного класу до іншого. Класно-урочна система навчання утвердилася в школах усього світу.

Видатний педагог багато уваги приділяв моральному вихованню та шкільній дисципліні, був переконаний, що освіта людини повинна сприяти підвищенню її моральності, формуванню мудрості, помірності, мужності й справедливості — головних моральних якостей гуманної людини. До основних засобів морального виховання відносив приклади порядного життя батьків, учителів, товаришів, вправи, привчання, дисципліну. Особливу увагу звертав на шкільну дисципліну, яку розглядав і як незмінний порядок шкільного життя, обов'язковий для всіх, і як умову правильної організації навчання й виховання, і як систему покарань, засіб впливу на школярів («школа без дисципліни є млин без води»). Головним засобом дисциплінування вважав авторитет учителя, у крайніх випадках допускав і тілесні покарання (за богохульство, за вперту неслухняність і свідому непокору вчителю, за пиху, недобррозичливість, відмову допомогти товаришеві в навчанні).

Коменський висунув ідею тісних взаємовідносин між вихованням та розвитком людини. Розвиток дитини не відбувається автоматично, саме по собі, без правильно поставленого виховання і навчання. І, навпаки, відсутність виховання може вкрай негативно позначитися на розвитку підростаючої людини. Природа дає людині тільки насіння знань, моральності, розвинути і оформити їх дано тільки організованому і планомірно поставленому вихованню. Виховання має будуватися тільки в генетичному плані, відповідно до вікових особливостей учнів та позитивного впливу оточення дитини.

Духовною основою нашої держави є українська родина. А духовною основою української родини є віра людини та її необхідність жити і діяти відповідно до звичаїв і традицій християнського віровчення (не залежно від конфесій), за будь-яких умов зберігаючи оптимізм, високу моральність та діяльність у сферах, які визначаються як ціннісні. Виховання людини, яка б протистояла економічним труднощам, духовній деградації, моральному та фізичному виснаженню має на себе взяти школа. Авжеж школа – це той єдиний осередок, який зможе вплинути на учня духовно.

Духовність – це творча спрямованість, наснага, енергія людини. Особистість має право на самостійність, на індивідуальність. Однак для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови. І питання це – надзвичайно важливе, оскільки духовність визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості.

Педколектив нашої школи застосовує різні варіанти роботи, щодо формування духовності в учнів. Найвпливовіший – духовна реабілітація особистості засобами культури, зокрема, через проникнення у світ мистецтва. Якщо спиратись на положення, висловлене професором, доктором теології Г.М.

Сагач, діяльнісне перетворення культури у внутрішній духовний світ людини визначає міру духовності людини, її духовне багатство, істинне єство як “духовної істоти”.

Проблема духовності належить також до числа основних психологічних проблем. Життєво важливі задачі, котрі стоять перед сучасною цивілізацією – це подолання соціальної й національної несправедливості, припинення національної кризи – а це потребує (корінного) перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. А сьогодні дуже важливо для нашої держави, щоб кожен її громадянин, піднявся над своїми власними проблемами, і намагався збагатитися духовно.

Сьогодні в школі ми спостерігаємо процес оновлення змісту освіти й удосконалення систем духовного виховання учнів. Тому головною метою загальноосвітньої школи є переосмислення й переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потяг до прекрасного.

Коменський ще в XVII столітті докладно описав у своїх працях сучасну школу: урок, навчальний рік, чверть, дзвоник, підручник, щоденник, наочне приладдя, парту, наганяй від учителя, обов’язкові предмети для вивчення.

Сучасний вчитель повинен переосмислити й переорієнтуватися, тобто відійти від усталених канонів у суспільстві щодо моральних цінностей, оновити свої форми й методи вивчення шкільних предметів, виховного впливу на дитину в цілому. Учителями повинні бути люди чесні, діяльні і працьовиті; не тільки для годиться, а й насправді вони повинні бути живими взірцями чеснот, що їх вони мають прищепити іншим. Виступаючи проти середньовічної школи, де вивчалися лише "схоластичні дрібниці", Коменський говорить про те, що необхідно вчити людей тим речам, які більше пов’язані з життям, з народним побутом. У своїй теорії він один з перших в історії педагогіки ставить питання про зв’язок школи з життям. Зближення освіти з життям, з працею відповідало прагненням народу. Коменський зробив крок по шляху трудового навчання і виховання. Для Коменського навчання - процес органічного розвитку внутрішніх сил природи, глибокого розуміння, осмислення явищ, ретельного їх пояснення, а потім вже закріплення і застосування на практиці.

Навчання, як і природа, повинні перебувати в постійному русі вперед, продовжувати, удосконалювати перш розпочате. Цей принцип тісно пов’язаний з попереднім. У ньому отримала подальший розвиток думка про те, що процес навчання - це процес внутрішнього органічного зростання. Він становить щось цільне. У ньому все виходить із загального кореня і все стоїть на своєму місці.

Зміст і форма повинні знаходитися в певному співвідношенні між собою. Природа раніше "готує матеріал, а потім вже надає йому форму ...". Звідси впливає ряд правил навчання: необхідно раніше вивчати предмети (матеріал), а потім - мови (форма), раніше вивчати приклади, а потім граматичні правила.

Освіта повинна починатися вчасно. Один і той же учень повинен вчитися одного й того ж предмету тільки у одного вчителя (інакше йому доведеться долати різні форми). Вчити без різнобою в методах. Навчання має бути всебічним. Потрібно вчити так, щоб у майбутньому людина не зустрічалася в житті з такими явищами, предметами, про які не могла б "скромно міркувати і без шкідливої помилки застосовувати з безсумнівною для себе користю". Отже, навчання, має бути пов'язане з життям. Знання, які людина отримує в школі, допомагають їй орієнтуватися у звичайних, найбільш поширених життєвих явищах.

Навчання має розвивати, щоб "удосконалювалися природні обдарування, мови, звичаї". Коменський особливо цінував зв'язок розумового і морального виховання, "хто досягає успіху в науках, а в моральності відстає, той швидше відстає, ніж процвітає". Коменський стверджував, що вчити треба не тільки «з життя», а й для життя ("Ми вступаємо в життя не тільки глядачами, але й виконавцями"). Першоджерело знань - саме життя, самі предмети. Коменський вивів принцип наочності, це "золоте правило" для вчителів. Чим більше знання спирається на відчуття, тим більше воно достовірне. Наочність дає можливість зробити школу життєвою, вчить учнів розуміти й вивчати дійсність самостійно.

Якщо учням щоразу показувати, яке застосування має щодня те, чому їх вчать, для чого служить кожна річ, то вони отримають повну можливість переконатися у своїх знаннях і у них виникне бажання діяти.

Однак спостережень і чуттєвих доказів недостатньо для того, щоб забезпечити повноцінні, цілком доброякісні знання. Для цього потрібно ще "приведення в дію розуму". Ось чому наступний принцип Коменського проголошує так: «Нічому не вчити на підставі авторитету, а все обґрунтовувати на основі почуттів і розуму». Навчання повинно супроводжуватися розвитком мислення, розкриттям здібностей, а також виробленням самостійного підходу учнів до засвоєваних ними знань, щоб вони "не дивилися чужими очима, не мислили чужим розумом". Учні повинні вміти висловлювати свої знання правильною мовою, вільно ними користуватися в житті.

Поряд з навчанням Коменський постійно ставить питання про систему морального виховання, яка будується на певних основоположних принципах, що додають певний зв'язок, цілісність всьому вихованню. Ідея Я. А. Коменського про

взаємини вчителя і учнів залишається актуальною і в даний час. Проблема спілкування вчителя та учнів завжди хвилювала прогресивну педагогічну думку.

Ще на початку XVII в Я - А. Коменський писав про те, що відносини учителів та учнів повинні бути пронизані батьківською любов'ю. Я.А. Коменський одним з перших показав, що від самопочуття дитини в школі залежить його ставлення до навчання, формування потреби в знаннях. А це ставлення завжди опосередковується учителем.

Розглядаючи ідею Я.А. Коменського про взаємини вчителя та учнів у контексті нашого часу, однією з умов її реалізації ми бачимо вміння встановлювати педагогічно доцільні взаємини з учнівським колективом.

Значення культури педагогічного спілкування між учителем і учнями визначається провідною роллю спілкування в педагогічній діяльності. Практично вся діяльність вчителя - це спілкування: спілкування з учнями під час уроку і поза ним, спілкування з батьками, з іншими вчителями, з адміністрацією школи і т.д.

Формування культури педагогічного спілкування вчителя з учнями як одного з головних компонентів професійно - педагогічної культури є необхідною умовою реалізації ідеї Я. А. Коменського про взаємини вчителя та учнів. Створення цілісної системи виховання культури педагогічного спілкування вчителя - нагальна потреба шкільної практики.

Колектив педагогів нашої школи розглядає моральне виховання як виховну діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

У своїй діяльності класні керівники впливають на два важелі: совість і сором, які в результаті поєднання дають усвідомлення учнями обов'язку. Адже саме ці важелі є регуляторами моральної поведінки наших учнів.

В кінцевому результаті такої педагогічної діяльності ми одержимо учня з чітко виробленою моральністю (система ідей, норм, принципів, законів і правил поведінки, які регулюють стосунки між людьми, моральні погляди, почуття, переконання), моральною свідомістю (одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини), моральними звичками (корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов), вмінням давати моральну оцінку (внутрішня міра, якою користується людина у своєму ставленні до власної поведінки і поведінки інших людей, суспільних подій і явищ).

Щоб реалізувати завдання духовно - морального виховання учнів та отримати вищезазначений кінцевий результат, ми неухильно дотримуємось таких

принципів виховання: цілеспрямованості, зв'язку з життям, виховання у праці, виховання особистості у колективі, індивідуального підходу до учня у вихованні, системності, послідовності та наступності у вихованні, поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, гармонійне поєднання свободи й необхідності. Реалізуючи їх, ми зможемо втілити величні ідеї педагогічної істини Яна - Амоса Коменського в систему нової сучасної шкільної освіти.

Крупа Наталія Пилипівна, директор Сиваської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Новотроїцького району Херсонської області